

TEMATSKI IZVEŠTAJ

o poteškoćama sa kojima se suočavaju
učenici romske, aškalijske i egipćanske
zajednice u školovanju

Tematski izveštaj

o poteškoćama sa kojima se suočavaju učenici romske, aškalijske i egipćanske zajednice u školovanju

Ovaj izveštaj je sačinjen od strane Samir Shahini uz podršku projekta „Kosovska inicijativa za integraciju KOSINT 2020“ koji je finansiran od strane Fondacije za otvoreno društvo, a koji sprovodi Kosovski centar za obrazovanje (KEC) u partnerstvu sa Balkan Sunflowers (BSFK), Syri i Vizionit (SiV) i Roma and Ashkalia Documentation Center (RADC).

Stavovi izraženi u ovoj proceni ne reflektuju stavove Regionalnog saveta za saradnju ili stavove njegovih partnera, niti stavove Evropske Unije a ni Fondacije za otvoreno društvo.“

Jun 2019. godine, Priština

SADRŽAJ

IZVRŠNI SAŽETAK	4
UVOD	5
KONTEKST	6
ROMI, AŠKALIJE I EGIPĆANI NA KOSOVU	8
ZAKONSKI OKVIR I SISTEM OBRAZOVANJA NA KOSOVU	9
POVEZANOST IZMEĐU VLADINIH POLITIKA	9
1.5. Nacionalna Strategija za uključenje romske i aškalijske zajednice u Kosovskom društvu 2017-2021	11
ROMI, AŠKALIJE I EGIPĆANI U SISTEMU OBRAZOVANJA	12
NASTAVNI CENTRI NA KOSOVU	14
METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	15
REZULTATI ISTRAŽIVANJA	16
EKONOMSKI FAKTORI	17
ZDRAVSTVENA PITANJA KOJA SE NADOVEZUJU NA OBRAZOVANJE	19
SOCIJALNA PITANJA	20
PROBLEMI U UČENJU	22
DISKRIMINACIJA	24
JEZIK	26
PRISTUP	27
PREPORUKE	28

LISTA SKRAĆENICA

- ASK** Agencija za statistike Kosova
- BSFK** Balkan Sunflowers Kosova
- BIRN** Balkan Investigative Reporting Network
- KEEN** Kosovska mreža za obrazovanje i zapošljavanje
- KOSINT** Projekat “Inicijativa Kosova za integraciju 2020”
- MONT** Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije
- NC** Nastavni centar
- NVO** Nevladina organizacija
- PSOK** Strateški plan obrazovanja na Kosovu
- RADC** Roma and Ashkali Documentation Center
- TDH** Terre Des Hommes
- TIP** The Ideas Partnership
- AU** Administrativno uputstvo
- VoRAE** Voice of Roma, Ashkali and Egyptians
- DSR** Državna strategija za razvoj

1. IZVRŠNI SAŽETAK

Generalno se može konstatovati da pozicija romske, aškalijske i egipćanske dece u sistemu obrazovanja na Kosovu nije obeležila dovoljno poboljšanje, šta je dokumentirano i u raznim izveštajima objavljenih od strane lokalnih institucija i organizacija, kao i od strane međunarodnih. Što više, iako je procenjeno od strane stranaka u ovom istraživanju da se situacija malo promenila, počevši od samih učenika romske, aškalijske i egipćanske zajednice, njihovih roditelja, nastavnika i lidera škola u određenim opštinama koje odabrane za ovo istraživanje, istovremeno je raportirano puno problema i izazova koje iako su uzastopno raportirane jer nisu rešeni.

Cilj ove studije je pružanje informacija i kako razumljivih analiza, uglavnom kvalitativnih, povodom problema i izazova sa kojima se suočavaju učenici romske, aškalijske i egipćanske zajednice u školama. Podaci u ovom izveštaju su uglavnom sakupljeni iz dokumentacije obavljene od strane MONT-a, NVO-a koje su angažovane i nadgledaju razvoj predškolskog obrazovanja na Kosovu, kao i od samih škola.

Što više, Kosovo ostaje država sa najnižim nivoom uključenja dece romske, aškalijske i egipćanske zajednice u institucionalizovanom obrazovanju, dok se ne primećuje ozbiljan napor kojim bi u bliskoj budućnosti poboljšalo ovo stanje. Službeni podaci pokazuju da je bruto norma upisa u obaveznom školovanju malo poviše 84.9%, dok znatno pada na 30% u srednjem višem obrazovanju¹. Ostaje veoma veliki cilj ka eliminaciji diskriminacije i racizma u školi, posebno u onim školama koje rade odvojeno sa paralelnim srpskim sistemom gde još uvek ima segregiranih klasa, snabdevanje sa edukativno kvalitetnim programima, uključenje roditelja romske, aškalijske i egipćanske dece, su faktori koji će omogućiti potpuno uključenje dece u osnovnom školovanju, i potrebnu spremnost dece za dalje školovanje.

Istraživanje pruža dokaze o trenutnoj situaciji i daje preporuke koje će dovesti do poboljšanja ove situacije obrazovanja u ovom nivou, kada je već poznato da su sve razvijene države pre nekoliko godine povećale investicije u obrazovanju dece i povećanju uključenosti, te su na ovaj način postigli dobre rezultate za buduće generacije.

Ovaj izveštaj cilja da informiše javno mnjenje povodom situacije u kojoj se nalazimo kao ponovno angažovanje svih stranaka, posebno institucija, koje investiraju u kvalitetno obrazovanje i obuhvatanje dece na Kosovu.

¹Savet Evrope, 2015 – Uputstvo za prosvetne radnike za socijalnu inkluzijuroma, aškalijske i egipćana u školama

2. UVOD

Znajući da se društvo jedino može ispuniti onda kada su svi pojedinci uključeni u obrazovanom sistemu, ovaj izveštaj analizira specifične izazove učenika romske, aškalijske i egipćanske zajednice na Kosovu. Bez obzira na veliki broj zakona, uredba i ostalih dokumenata koji štite prava dece unutar legislacije Kosova, romska, aškalijska i egipćanska deca su još uvek afektirana niskim nivoom uključenja, u velikim ciframa, žrtve napuštanja školovanja.

Proces inkluzije romske, akalijske i egipćanske zajednice u sektoru obrazovanja je adresiran putem broja zakona, dve strategije, i nekoliko administrativnih uputstava. Strategija za uključenje romske i aškalijske zajednice u Kosovskom društvu 2017-2021 usvojena u aprilu mesecu 2017. godine od strane Vlade Kosova, predviđa obrazovanje kao jedni od četiri stuba intervencije. Strateški plan obrazovanja na Kosovu (SPOK) 2017- 2021 takođe predviđa konkretne mere u povećanju uključenja i kvaliteta obrazovanja ugroženih zajednica, sa fokusom na decu romske, aškalijske i egipćanske zajednice.

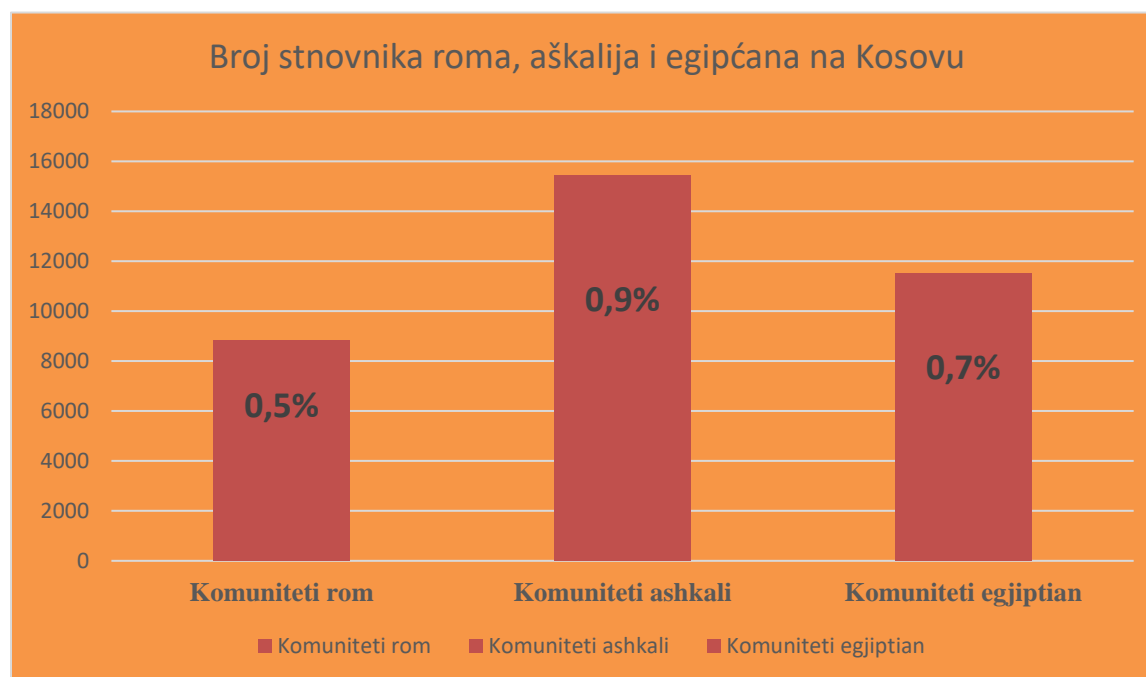
Sa druge strane, veliki broj nevladinih organizacija su razvile razne programe u pružanju pomoći u učenju za učenike romske, aškalijske i egipćanske zajednice, programe posredovanja u zajednici, kao i programe podržavanja mladih u raznim lokacijama na Kosovu gde koncentrisane ove zajednice.

Međutim, sve gore navedene mere nisu bile dovoljne kako bi zbližili traženom nivo za romsku, aškalijsku i egipćansku zajednicu sa ostalim zajednica na Kosovu u oblasti obrazovanja.

Na samom početku istraživanja dat je kratak prikaz profila ove tri zajednice. Onda, prikazana je zakonska infrastruktura koja pokriva oblast obrazovanja, ljudskih prava – sa posebnim naglaskom na prava dece, prava ne-većinskih zajednica, kao i aspekti razvoja države. Na kraju su detaljisani rezultati istraživanja realizovanog u četiri opštine na Kosovu, kao i znatan broj preporuka koje smo dobili kao sažetak svih doprinosa.

3. KONTEKST

Podaci o opštem stanovništvu i podaci o etničkim zajednicama koje proizlaze iz poslednjeg cenzusa obavljenog u 2011. godini (podaci uzeti od strane Agencije za statistike Kosova). Ukupno 8,824 ili 0,5% stanovništva se izjašnjava romi, 15,436 (što je 0,9% opšteg stanovništva) su aškalijske i 11,524 (0,7% opšteg stanovništva) su egipćani.

Grafikon 1 – Stanovništvo romske, aškalijske i egipćanske zajednice na Kosovu

Ove grupe ostaju biti najmanje uključene u osnovnom školovanju, i veoma malo uključene u srednjem i višem obrazovanju. Takođe romska, aškalijska i egipćanska deca su oni koji obuhvataju veći deo dece koji su napustili školovanje ili koji prete napuštanju školovanja.

U smislu zakona, pred-univerzitetsko obrazovanje obuhvata decu uzrasti 6-18 godine, tokom tri nivoa pred-univerzitetskog obrazovanja: osnovna škola (1-5 razred), niža srednja (6-9 razred), viša srednja škola (10-12/13 razred), gde su dva prva nivoa deo obaveznog obrazovanja.

Bez obzira na to što su osnovna prava garantovana ustavom države i što je pravo na obrazovanje zasnovano na Zakonu o pred-univerzitetskom obrazovanju kao pokrovitelja zakonodavstva o obrazovanju, postoji broj zakona koji posredno štiti i promovira ljudska prava:

- Zakon o zaštiti i promociji prava zajednica na Kosovu (03/L-047);
- Zakon o obrazovanju u opštinama koji predviđa veliku odgovornost i odlučivanje na lokalnom nivou (03/L-068);
- Zakon protivu diskriminacije (2004/3);
- Zakon o upotrebi jezika (02/L37);
- Zakon o kulturnoj baštini (02/L-88);

Generalno, Kosovo se može smatrati kao država koja je pružila zadovoljavajući fokus u promociji različitosti i ljudskim pravima za sve svoje građane, bez obzira na rasu, etničke pripadnosti ili vere, barem što se tiče zakonskog okvira. Međutim, situacija na terenu govori o nedostatku ili nekim mehanizmima za primenu ovog zakonskog okvira.

4. ROMI, AŠKALIJE I EGIPĆANI NA KOSOVU

Romska zajednica živi na čitavoj teritoriji Kosova, gde je uglavnom koncentrisana u opštini Prizren, Peć, Gračanica, Đakovica, Obilić i Mitrovica. Zvanični podaci ukazuju da na Kosovu ima 8,824 građana koji su Romi. Većina Roma su muslimani i govore romskim jezikom, koji se razlikuje od zvaničnih jezika na Kosovu. U nekoliko opština, romaska zajednica sačinjava između 2% i 5% opštinske populacije.²

Aškalijska zajednica je najveće od ovih triju zajednica sa 15,436 članova. Aškalijska zajednica isključivo živi u urbanim zonama, gde je koncentrisana u opštinama Uroševac, Kosovo Polje, Lipljan, Prizren i Štimlje. Oni su generalno muslimani, suniti, i govore albanski jezik.³

Egipćanska zajednica je sačinjena od 11,524 članova ili manje od 1% ukupnog stanovništva na Kosovu. Egipćani uglavnom žive u urbanim zonama gde su najviše koncentrisani i opštinama Đakovica, Peć, Istok, Dečane i Klina. Oni su uglavnom muslimani suniti govore albanski i maternji jezik.⁴

Najveće zajednice žive u opštinama kako što je Đakovica (većina egipćani), Kosovo Polje (većina aškalijska), Prizren (većina romi), Peć (većina egipćani), Uroševac (većina aškalijska), Lipljan (većina aškalijska) i Istok (većina egipćani).

Pre 1998/1999. godine procenjeno je da je bilo najmanje 150,000 roma, aškalijska i egipćana koji su živeli na Kosovu. U gradovima kao što je Priština, Gnjilane Mitrovica, gde su ove zajednice bile više koncentrisane pre rata, sada je ostao mali procenat stanovništva koji je tu živio jer su otišli nakon rata, i veoma mali broj njih se povratio.

²Evropski centar za pitanje manjina na Kosovu: Roma Community. E qasshmenë:<http://www.ecmikosovo.org/uploads/Ashkalicommunity1.pdf>

³Evropski centar za pitanje manjina na Kosovu: AshkaliCommunity. E qasshmenë:<http://www.ecmikosovo.org/uploads/Ashkalicommunity1.pdf>

⁴Evropski centar za pitanje manjina na Kosovu: Community Profile: Egyptian Community. E qasshmenë:<http://www.ecmikosovo.org/uploads/Egyptiancommunity1.pdf>

5. ZAKONSKI OKVIR I SISTEM OBRAZOVANJA NA KOSOVU

Obrazovanje igra veoma važnu ulogu u socijalno-ekonomskom razvoju države, time što omogućava pojedincima da iskoriste svoj potencijal i igraju produktivnu ulogu u razvoju društva. Kao takvo, osim u Strateškom planu obrazovanja na Kosovu (SPOK) 2017-2021⁵, obrazovanje zauzima primarno mesto u raznim strateškim dokumentima Vlade Kosova, uključujući, Nacionalnu strategiju ta razvoj (NSR)⁶, Agendu za Evropske reforme (AER)⁷, Program reforma u ekonomiji (PRE), Strategiju za uključenje romske i aškalijske zajednice u Kosovskom društvu 2017-2021, i Programu Vlade Republike Kosova.

6.1 Povezanost između vladinih politika

1.1.1 Nacionalna strategija za razvoja 2016 – 2021 je osnovni strateški dokument koji adresira politike razvoja posebne važnosti, postavljanjem konkretnih mera i aktivnosti za određeni vremenski period. Oblast obrazovanja, tretirana je kao prioritarna oblast u Strategiji – Razvoj ljudskog kapitala. U sklopu ovog stuba predviđene su mere u vezi povećanja učešća dece u predškolskom obrazovanju, poboljšanje kvaliteta predavanja u pred-univerzitetskom obrazovanju, povezanost između obrazovanja i potreba tržišta rada, ojačanje odgovornosti putem inspekcije, procena spoljne performanse i testova, kao i optimizacija troškova u obrazovanju putem sistema podataka.

1.1.2 Agenda za Evropske reforme je strateški dokument u kome su predviđene konkretne mere i aktivnosti u tri prioritetske oblasti: dobra vladavina i vladavina zakona; konkurentnost i klima investicija; kao i obrazovanje i zaposlenost. U sklopu oblasti obrazovanja za vremenski period 2016 – 2017, AER predviđa tri mere, a to su:

- Usvajanje preostalih zakona koja pruža osnov za reforme politika u sektoru obrazovanja.
- Poboljšanje kvaliteta obrazovanja, putem:
 - a. povećanje pohađanja predškolskog obrazovanja;
 - b. Realizacija vanjske procene i ubrzanje primene novih nastavnih plan i programa, uključujući nove tekstove u pred-univerzitetskom obrazovanju;

⁵Strateški plan za obrazovanje Kosova 2017-2021: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/PLANI_STRATEGIJK_I_ARSIMIT_NE_KOSOVE.pdf

⁶Nacionalna strategija za razvoj 2016-2021: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Strategjia_Kombetare_per_Zhvillim_2016-2021_Shqip.pdf

⁷Agenda za Evropske reforme: <https://www.mei-ks.net/repository/docs/erafinalsq.pdf>

- c. Stvaranje mehanizama za procenu i poboljšanje programa početnog treninga i u službi nastavnika;
- d. poboljšanje opšteg kvaliteta višeg obrazovanja;
- e. podsticanje boljih veza između višeg obrazovanja i tržišta rada putem olakšanja i podsticanja osnivanja institucionalnih odbora koji savetuju institucije višeg obrazovanja povodom važnosti nastavnih plan i programa, identifikacije nedostataka u sposobnostima diplomiranih (posete, seminari) i pružanje treninga i iskustva u praktičnom radu za studente;

1.1.3 Program za ekonomske reforme (PER) određuje prioritete Vlade u ispunjavanju glavnih obaveza Kosova SSP⁸ u oblasti ekonomije. U ovom pravci, glavni cilj Kosova u oblasti obrazovanja je povezanost između obrazovanja sa potrebama tržišta rada, koji je harmonizovan sa KSR, AER i SPOK.

1.1.4 Program Vlade Republike Kosova 2017-2021 ima za cilj da izgradi novi model obrazovanja koji će biti koncentrisan na konkretne reforme počevši od predškolskog obrazovanja do akademskih napredaka. U sklopu ovog programa, Ministarstvo za obrazovanje, nauku i tehnologiju (MONT) predviđa pet ciljeva za četvorogodišnji vremenski period 2017– 2021, a to su:

1. Reforme u sistemu obrazovanja;
2. Poboljšanje zakonske infrastrukture;
3. Prilagođavanje sistema obrazovanja sa potrebama tržišta rada;
4. Međunarodna saradnja u obrazovanju;
5. Istraživanje razvoj i inovacija.

⁸MSA – Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju. Više informacija na <https://www.mei-ks.net/sq/procesi-i-stabilizim-asociimit-78>

1.1.5 Nacionalna Strategija za uključenje romske i aškalijske zajednice u Kosovskom društvu 2017-2021

Strategija za uključenje romske i aškalijske zajednice je nastavak politika Vlade Republike Kosova za ojačanje multi-etničkog i multi-kulturnog karaktera kosovskog društva. Tokom nacrtu ovog dokumenta uzeta je u obzir naučena lekcija iz primene Strategije i plana delovanja za integraciju romske, aškalijske i egipćanske zajednice 2009-2015⁹, kao i Okvir EU za nacionalne strategije za integraciju roma do 2020. godine¹⁰. Na osnovu okvira definisane su četiri oblasti delovanja koje se trebaju adresirati od strane nacionalnih strategija: obrazovanje, zapošljavanje i socijalna zaštita, zdravlje i stanovanje. Nacrt ove strategije podeljene u četiri oblasti, znači da veoma potrebna duboka među-sektorska saradnja između svakog ministarstva koji se nadovezuje za svaki stub.

⁹Strategjiapër integrimin e komuniteteve rom, ashkali, dhe egjiptianë në Republikën e Kosovës 2009-2015, dhjetor 2008

¹⁰Korniza e BE-së për Strategjitë Kombëtare për Integrimin e Romëve deri në vitin 2020

6. ROMI, AŠKALIJE I EGIPĆANI U SISTEMU OBRAZOVANJA

Deca romske, aškalijske i egipćanske zajednice na Kosovu nastavljaju da se suočavaju sa izazovima u pristupu kvalitativnom obrazovanju i nisu proporcionalno pogođeni neupisivanjem, napuštanjem nepismenosti u višim školama, kao i niskim obrazovanim dostignućima.¹¹ U novembru mesecu 2012. godine, MONT je izdalo Administrativno uputstvo čime pruža obrazovanim institucijama na opštinskom nivou odgovornost za osnivanje i funkcionalizaciju „Timova za prevenciju i reagovanje na napuštanje školovanja i neupisivanja u obaveznom obrazovanju“ (TPRNN).¹² Dalje, MONT je u oktobru mesecu 2014. godine obradilo i usvojilo uslove kako bi pomoglo funkcionalnost ekipa TPRNN. Pošto su bile obavezne u opštinskom i školskom nivou, TPRNN su imale tendencije saradnje za tretiranje napuštanje škole i kako bi se borili protiv niskog nivoa registracije te se od njih očekuje sa pruže posebnu podršku deci ove tri zajednice.

Sa druge strane, nije postignut progres u adresiranju ekstremnih slučajeva dva odvojena sistema obrazovanja koje na neizbežan način još više deluje na podele zajednica. Uprkos preporukama „Nezavisne komisije za razmatranje nastavnog jezičkog materijala na srpskom jeziku“ objavljenih u 2010. godini za važnost jedinstvenog sistema obrazovanja za sve zajednice na Kosovu¹³ nisu preduzeti ozbiljni naponi o tretiranju posebnog pružanja nastave na srpskom jeziku, uglavnom usled opštih političkih okolnosti. Što više, nije moguće kako za albanske učenike na Kosovu, tako i za srpske učenike na Kosovu, da uče jezike zajednica koje su numerički male, šta bi pomoglo u sačuvanju i boljoj promociji jezika i kulture, posebno romske. Uopšteno, uzastopna reforma obrazovanja na Kosovu još uvek nije adresirala zajedničke potrebe o učenju jezika, obrazovanje i integraciju.

Mogućnost delovanja između učenika koji pohađaju nastavu na dva odvojena sistema obrazovanja ograničava raspodeljene inicijative i retko preduzete od strane međunarodnih organizacija i lokalnih nevladinih organizacija (NVO). Interakcija između učenika raznih zajednica čak i unutar istog sistema obrazovanja je takođe ograničen iako se organizuju opšti kulturni i sportski događaji od samih škola, dok aktivnosti čiji je cilj promovisanje dijaloga i među-etničkog kontakta su organizovane od strane NVO-a.¹⁴

¹¹Pedagoški institut Kosova: Deca van škole na Kosovu: Osnovna studija za prakse prevencije i reagovanja protiv napuštanja školovanja i neupisivanja u školi

(2014), <https://masht.rks-gov.net/uploads/2015/06/shqip-small-quality.pdf>

¹²Administrativno uputstvo br. 19/2012 o osnivanju i ojačanju timova za prevenciju i reagovanje protiv napuštanja školovanja i neupisivanja u obaveznom obrazovanju, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=8222>

¹³Nezavisna komisija MONT-a za razmatranje školskog materijala na srpskom, s. 15, na: <http://archive.erisee.org/sites/default/files/-%20Comprehensive%20Report%20of%20Independent%20Commission%20for%20the%20review%20of%20serbian%20language%20teaching%20materials.pdf>

¹⁴Neke od organizacija koje deluju u ovom polju su Balkan Sunflowers Kosova (BSFK), Voice of Roma, Ashkali, and Egyptians (VoRAE), Roma and Ashkali Documentation Center (RADC), iTerredeshommes (TDH).

Iako je stvaralaocima obrazovanih politika još uvek potrebno da sačine jasne odredbe kako bi promovisali među-etnički dijalog i kontakt između zajednica, pozitivan razvoj je referenca na promovisanje kulturne, etničke i jezičke različitosti u Međuministarskoj strategiji za lokalnu samoupravu 2016–2021¹⁵. Strategija predviđa opštinske planove delovanja u promovisanju etničke i jezičke raličitosti, uključivanjem učenja lokalnih jezika, aktivnosti nacрта plana i programa za multikulturalizam i ljudska prava, ako i ekstra-kulturalne zajedničke aktivnosti kako bi spojili učenika iz različitih zajednica.

Dokumenat koji je od velike važnosti je i Administrativno uputstvo za Osnivanje i funkcionisanje nastavnih centara 19/2018, koji će se u nastavku detaljno elaborirati.

¹⁵Strategija za lokalnu samoupravu 2016-2026http://kryeministri-ks.net/wp-content/uploads/docs/Strategjia_per_veteqeverisje_lokale_shq,ser,ang.pdf

7. NASTAVNI CENTRI NA KOSOVU

Uloga Nastavnih centara je da pruži dodatne ili alternativne usluge obrazovanja za decu romske, aškalijske i egipćanske zajednice u lokalitetu gde obavlja aktivnosti, sa ciljem inkluzije i poboljšanju njihove performanse u školi kao i njihova integracija u širem društvu. Nastavni centri funkcionišu na osnovu zajednice ili na osnovu škole. Trenutno, više od 50 Nastavnih centara deluje u 20 opština na Kosovu, obično u opštinama u kojima živi većina romske, aškalijske i egipćanske zajednice. Više od 10 organizacija civilnog društva na Kosovu predvodi ove centre uz finansijsku podršku uglavnom međunarodnih donatora, ali primećuje se i povećanja finansijske podrške od strane institucija. Najveći broj Nastavnih centara je u opštinama Đakovica, Prizren, Peć i Lipljan.

Na osnovu podataka pruženih od strane nevladinih organizacija koje menadžuje ovim Nastavnim centrima, ukupno 5,555 dece pohađa aktivnosti u Nastavnim centrima, gde je broj dece oba pola recimo jednak. Oštine Kosovo Polje, Đakovica i Štitlje imaju najveći broj dece koja pohađaju aktivnosti u Nastavnim centrima. Nastavni centri uglavnom operiraju putem finansijske podrške donatora, te ova podrška nije održiva. Godišnji budžet svih Nastavnih centara je €1,807,750.40, dok su prosečni godišnji troškovi svakog Nastavnog centra po učeniku 325,4 EUR ili 27,1 EUR mesečni troškovi. Uprkos tome što je u Strategiji za uključenje romske i aškalijske zajednice predviđena podrška rada Nastavnih centara, MONT nije dodelilo finansijska sredstva za ovu svrhu.¹⁶

Krajem avgusta meseca 2017. godine, usvojeno je Administrativno uputstvo 12/2017 o Osnivanju i funkcionisanju Nastavnih centara, dokumenat koji je revidiran u septembru mesecu 2018. Godine, i usvojen u decembru iste godine. Novo Administrativno uputstvo pod brojem 19/2018¹⁷, sada prati i nacrt priručnika koji određuje načine planiranja, registracije, financiranja, procene i izveštavanja MONT-u i na opštinskom nivou. Ovaj priručnik će konačno postaviti na mapi centre za učenje te će im obezbediti priznanje i institucionalnu podršku. Što više, u prošloj godini u budžetu MONT-a prenet je iznos od 500,000.00 evra iz državnog trezora, kako bi se podržao nastavak rada centara, iznos koji do trenutka nacrta ovog izveštaja nije postavljan u funkcionisanje organizacija koje menadžuju ove centre.

¹⁶Informacija uzete iz izveštaja "Uticaj Nastavnih centara na uključenje dece romske, aškalijske i egipćanske zajednice", objavljen od strane projekta KOSINT u novembru mesecu 2018. godine: http://keen-ks.net/site/assets/files/1446/qm_ne_kosove_alb-1.pdf

¹⁷Administrativno uputstvo 19/2018 za osnivanje i funkcionalizaciju Nastavnih centara <https://masht.rks-gov.net/uploads/2018/12/ua-nr-19-masht-per-themelimin-dhe-funksionimin-e-qendrave-mesimore-x.pdf>

8. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Korišćena metodologija u ovom tematskom izveštaju o poteškoćama u školovanju učenika romske, aškalijske i egipćanske zajednice, sa koncentracijom u opštinama Kosovo Polje, Štimlje, Obilić i Przren, pozivajući se na podatke prethodnih izveštaja i dostupnih statistika na državnom i lokalnom nivou sa jedne strane i sa druge strane podataka sakupljenih od strane navedenih opština u cilju ove posebne procene:

- Statistički izveštaju MONT-a za 2016, 2017. i 2018. godinu (koji proizlaze iz divizije SMPO);
- Izveštaj projekta KOSINT 2020 –Integracija romske, aškalijske i egipćanske zajednice u sistemu obrazovanja na Kosovu
- Izveštaj procene prava zajednica na Kosovu izdat od strane OEBS, 2015. godine
- Izveštaj projekta KOSINT 2020 –Uticaj Nastavnih centara ne uključenje dece romske, aškalijske i egipćanske zajednice u obrazovanju
- Godišnji izveštaj projekta KOSANA, za 2015. godine
- Izveštaj organizacije The IdeasPartnership o fenomenu ranih brakova u romskoj, aškalijskoj i egipćanskoj zajednici u Kosovu Polju
- Izveštaj o broju i potrebama dece sa ograničenim sposobnostima, 2018. godina (Projekti EDI 2)

Pored toga, podaci sa terena su sakupljeni putem organizovanja četiri fokus grupe u četiri opštine odabrane za istraživanje – Kosovo Polje, Prizren, Obilić i Štimje. Opštine su odabrane pomoću bliske saradnje projekta KOSINT i ostalih lica uključenih u ovom projektu.

Organizovane su fokus grupe sa učenicima osnovnih škola u odabranim opštinama, sa roditeljima učenika osnovnog ciklusa, nastavnicima u mešovitom sastavu višeg ciklusa od 6-9 razreda, kao i menadžmenta škola, naime sa direktori škola. Fokus grupe su bile sačinjene od 2 ili više učesnika, ali ne više od 8 osoba za svaki format.

Upitnik je sačinjen grupnih 8-9 osnovnih pitanja, zavisi od grupe, o kojima su obrađeni duboki razgovori sa učesnicima kako bi dobili potpunije i realnije informacije sa situacija na terenu.

Kako bi podaci sakupljeni od fokus grupa bili potpuni i tačni, intervjui su audio snimani, koji su se kasnije pažljivo transkriptovali. U svim slučajevima, nakon pto su svi učesnici bili upitani povodom ovog formata intervjuisanja. Podaci sakupljeni iz traskripta audio snimka fokus grupa su postavljeni u detaljnom matriksu, te su kasnije iz ovog matriksa uzeti kvalitativni i kvantitativni podaci istraživanja.

9. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Na osnovu obrađenog istraživanja izveštaja i nalaza iz prethodnih istraživanja, te i putem fokus grupa realizovanih u četiri različite opštine, proizlazi da se učenici na Kosovu uglavnom suočavaju sa velikim izazovima tokom njihovog putovanja obrazovanja. Nedostatak odgovarajućih prostorija za rad u nekoliko škola, veliki broj učenika u razredu, udaljenost od škole, ekonomski i socijalni uslovi dece, su jedino nekoliko izazova sa kojima se suočavaju učenici na Kosovu.

Na osnovu studije Kosovske agencije za statistike¹⁸ nivo pismenosti romske, aškalijske i egipćanske zajednice je puno niži u odnosu na većinsko stanovništvo, isto vredi i na nivo obrazovanja zajednica.

Nivo obrazovanja Romske, Aškalijske i Egipćanske zajednice u opštini Kosovo Polje, na primer, je veoma nizak. Na osnovu rezultata istraživanja obavljenog od strane The IdeasPartnership, od 502 intervjuisanih ispitanika, 31% od njih je jedino završio osnovnu školu, 14% od njih je završilo srednju školu, dok 29 % ispitanika završilo školu, i nikada nisu bili deo sistema obrazovanja na Kosovu. Dok samo jedan ispitanik je pohađaju univerzitetske studije.

Glavni podaci studije u vezi nivoa obrazovanja zajednica su predstavljeni na sledeći način:

- Sposobnost pismenosti – Procenat mladih godišta 15-24 godina su u stanju da pročitaju kratke rečenice u vezi svakodnevnog života ili koji su pohađali više srednje ili više obrazovanje:
 - (a) Žene – 72.8 % (98% na nivou Kosova).
 - (b) Muškarci – 86.5 % (97.6% na nivou Kosova).
- Pohađanje obrazovanja u ranim godinama –Procenat dece uzrasta 36-59 meseci koji pohađaju bilo kakav program predškolskog obrazovanja: 16.1% (13.9% na nivou Kosova).
- Priprema za školu –Procenat dece u prvom razredu osnovne škole koji su pohađali pred-osnovno obrazovanje tokom prethodne školske godine: 53.9 % (75.5 % na nivou Kosova).
- Neto škola upisivanja u osnovnom obrazovanju: 68.1% (91.6% na nivou Kosova).
- Procenat dece zrelog godišta za osnovnu školu koja trenutno pohađaju osnovno ili srednje obrazovanje: 85.3 % (98% na nivou Kosova).
- Deca uključena u radu–Procenat dece godišta 5-17 godina, koji su angažovani u poslu: 16.6 % (10.7% na nivou Kosova).

¹⁸Agencija za statistike Kosova, Romska i aškalijska zajednica na Kosovu, Anкета grupisanja višestrukih pokazatelja e 2013-2014

Vlada Republike Kosova je usvojila Strateški plan za obrazovanje na Kosovu (SPOK) 2017-2021, gde predviđa mere za postizanje nekoliko specifičnih pokazatelja za obrazovanje romske, aškalijske i egipćanske zajednice do 2021. godine:

- Uključenje romske, aškalijske i egipćanske dece u pred-osnovnom obrazovanju (Cilj: 70%)
- Uključenje romske, aškalijske i egipćanske dece u osnovnom obrazovanju (Cilj: 95%)
- Uključenje romske, aškalijske i egipćanske dece u nižem srednjem obrazovanju (Cilj: 85%)
- Uključe romske, aškalijske i egipćanske dece u višem srednjem obrazovanju (Cilj: 50%)
- Stepen tranzicije u višem srednjem obrazovanju romske, aškalisjke i egipćanske dece (Cilj: 80%)
- Indeks polnog pariteta za romsku, aškalijsku i egipćansku zajednicu (Cilj: ONSŠ – 1, VSŠ – 0.90)

Razni faktori koji predstavljaju prepreku i poteškoće učenicima romske, aškalijske i egipćanske zajednice u školi, istovremeno mogu smetati u postizanju i ispunjenju pokazatelja SPOK, podeljeni su u 7 kategorija:

10.1 Ekonomski faktori

- **Nemogućnost obezbeđivanja udžbenika i ostalog potrebnog školskog materijala**

U većini slučajeva, intervjuisani roditelji su izjavili da obezbeđivanje potrebnog školskog materijala nastavlja da bude izazov. Iako Ministarstvo obrazovanja pruža svim đacima udžbenike za sve predmete, u velikom broju slučajeva nastavnici su raportirali da su učenici romske, aškalijske i egipćanske zajednice izgubili iste tokom školske godine. Dalje, bilo kakav školski materijal potreban u procesu nastave spada na teret roditelja koji je već težak ili staratelja romske, aškalijske i egipćanske dece.

U 3 od 4 lokacije istraživanja, razne nevladine organizacije pružaju školske pribore za učenike romske, aškalijske i egipćanske zajednice na svakom početku školske godine. Ova pomoć iako je veoma velika, nije održivo rešenje pitanja.

- **Nedostatak odeće i obuće**

Nedostatak odeće i obuće koja je odgovarajuća za školu, a posebno tokom zimskog doba, je jedan od faktora koji je doveo do napuštanja školovanja u velikom broju slučajeva. Ovo je potvrđeno putem istraživanja na terenu, gde rezultira kao jedna od najglavnijih poteškoća listiranih od strane roditelja, učenika ali i od nastavnika i menadžmenta škole.

- **Odgovarajuća lična higijena**

stambeni uslovi, nedostatak vode ili česti prekidi, veliki broj članova porodice koji dele istu prostoriju stanovanja, kao i teški ekonomski uslovi doprinose na nemogućnost održavanja odgovarajuće lične higijene. U nekoliko slučajeva, razne organizacije koje deluju na lokalnom nivou dodelile su higijenske pakete¹⁹ zajedno sa instrukcijama i savetima za održavanje oralne higijene u higijene tela. Kao što je gore navedeno u vezi školskog pribora, ovo iako je veoma velika pomoć za ove zajednice, ne predstavlja održivo rešenje pitanja.

- **Angažovanje dece u kućnim poslovima, na ulici, ili ostalim teškim poslovima**

Teško ekonomsko stanje većine romskih, aškalijskih i egipćanskih porodica na Kosovu je takođe povezano i sa obrazovanjem i posledicama koje ima na školovanje dece ovih zajednica. U većini slučajeva deca romske, aškalijske i egipćanske zajednice napuštaju školovanje u ranom nivou

„Imamo petoro dece, troje od njih rade. Najstariji ima 12 godina. Izlaze zajedno sa suprugom i skupljaju limen”, citira se u izveštaju BIRN-a, Halide Mekolli iz sela Plemetina.

ciklusa 6-9 osnovne škole kako bi pomogli svojim porodicama putem posla i zarađivanja novca.

U jednom od izveštaja BIRN-a, objavljenom u maju mesecu 2019. godine²⁰, prikazano je teško ekonomsko i socijalno stanje dece romske, aškalijske i egipćanske zajednice u selu Plemetina, opština Obilić. Porodice ovih zajednica i ostalim opštinama nisu u dobroj ekonomskoj poziciji. U izveštaju objavljenom od strane projekta KOSANA u 2015. godini, glasi da jedino 3.76% e romskog, aškalijskog i egipćanskog stanovništva na Kosovu primaju više od 300 Evra mesečno, dok veliko broj njih, 40.06% imaju mesečni dohodak manji od 80 Evra. Sa druge strane, 42% žive od socijalne asistencije²¹.

¹⁹U Kosovu Polju organizacije The IdeasPartnershipi Balkan Sunflowers Kosova organizovale su higijenske pakete u nekoliko slučajeva da decu romske, aškalijske i egipćanske zajednice

²⁰Rrëfimi nga Plemetini – Fëmijët që nuk festojnë ditën e tyre

²¹Raporti vjetor i projektit Kosana për vitin 2015, faqe 57

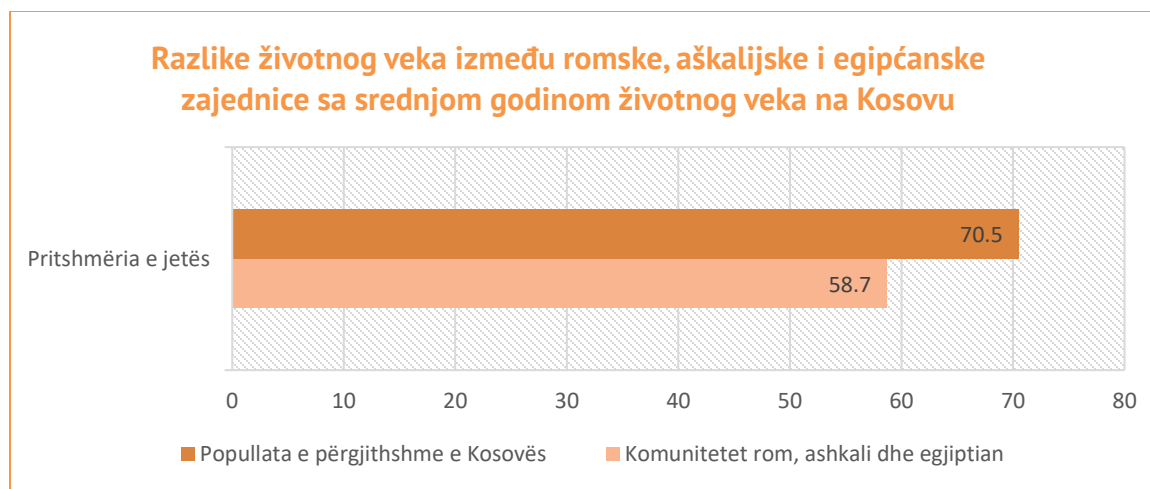
10.2 Zdravstvena pitanja koja se nadovezuju na obrazovanje

- **Nemogućnost primanja automatskog zdravstvenog tretmana i odugovlačenje lečenja**

U puno slučajeva jedan od razloga zbog kojeg učenici romske, aškalijske i egipćanske zajednice imaju veliki broj izostanaka, koji automatski deluju na njihovu opštu performansu i uspeh u školi, je sporo i neadekvatno tretiranje raznih zdravstvenih problema. Vidljivi problemi se mogu primetiti i u procesu imunizacije dece ovih zajednica, šta u nekoliko slučajeva rezultiralo epidemskim zarazama kao što je fruz. Poslednji slučaj zaraze fruza se dogodio u oktobru mesecu 2018. Godine, gde je kao posledica toga preminula nekoliko mesečna beba u Kosovu Polju. Efekat ove zaraze fruza je primećen i u obrazovanju, gde je time delovao i na dublje razlike u performansi u odnosu na albansku decu. Sa druge strane, ove bolesti su, recimo, prevaziđene kod ostalih zajednica na Kosovu.

- **Više zaraznih bolesti kao posledica nedostatka lične higijene**

Nedostatak lične higijene je rezultirao kao jedan od očekivanih razloga kratkog životnog veka kod ovih zajednica, uporedno srednjim životnim vekom u državi.

Grafikom 2 – Razlike životnog veka između romske, aškalijske i egipćanske zajednice u odnosu na srednju godinu životnog veka na Kosovu²².

Osim lične higijene, veliki uticaj ima i neuhranjenost, nedostatak adekvatne odeće i obuće, izloženost raznim zagađenostima i raznim otrovnim materijalima. Jedna interesantna činjenica dobijena putem intervjuisanja nastavnika u školi PandeliSotiri, ogranak u selu Plemetina, ukazuje da je veliki broj romskih učenika u ovom selu isterano iz škole koja se nalazi u istom dvorištu kao i PandeliSotirin, a koja deluje na srpskom jeziku i paralelnom srpskom sistemu. Proizlazi da je glavni razlog izbacivanja neodgovarajući nivo lične higijene ovih učenika.

²²Raport i vjetor i projektit Kosana përvitin 2015, strana 10

10.3 Socijalna pitanja

- **Ekstremno siromaštvo**

Na osnovu Ankete budžeta porodičnih ekonomija za 2017. godinu, obavljene od strane Svetske Banke i Agencije za statistike Kosova, procenjeno je da 17.6 posto stanovništva žive na granici ekstremnog siromaštva, sa manje od 1.30 evra dnevno. U poslednjoj kategoriji spada i većina romskih, aškalijskih i egipćanskih porodica²³. Ova činjenica se uzastopno spominje u Izveštaju o progresu Evropske Unije za Kosovo, kao i u izveštaju Svetske Banke za Kosovo.

- **Nedostatak podrške od strane roditelja**

Svi intervjuisani iz grupa menadžmenta škola, kao i 100% intervjuisanih nastavnika je izjavili da nedostatak podrške roditelja u učenju i domaćim zadacima prema svojoj deci ključni faktor slabog uspeha u školi dece romske, aškalijske i egipćanske zajednice. Ovo se dešava iz brojnih razloga roditelja dece u godištu školovanja, sami su napustili u rano doba kako bi se angažovali u poslu, pa čak i zbog braka. Ne u malom broju slučajeva, deca koja su starija ne idu u školu kako bi se starala o mlađoj braći i sestrama, ili kako bi pomogli oko kućnih poslova.

Skoro polovina intervjuisanih roditelja ne učestvuje u roditeljskim sastancima sa nastavnicima svoje dece. U svim opštinama koje su bile deo ovog istraživanja, školski odbori i saveti roditelja su sačinjeni od romske, aškalijske i egipćanske zajednice.

- **Potcenjivanje obrazovanja devojčica**

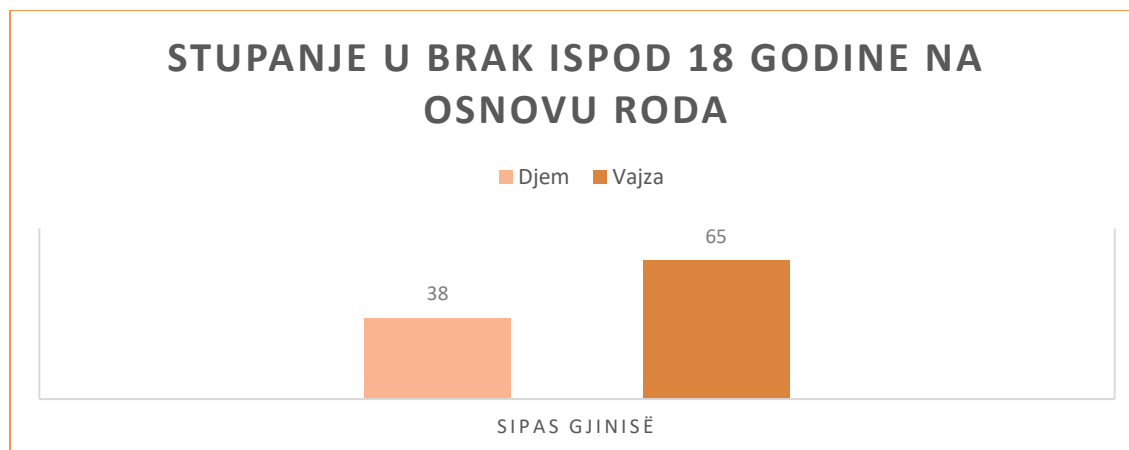
U istraživanju obavljenom na četiri odabrane lokacije proizlazi da većina roditelja, sa malim izuzetkom, smatra školovanje dečaka kao važnijem i sa prioriteto uporedno od školovanja devojčica. Oni smatraju da dečaci nose teret održavanja porodice sa finansijskim dohocima, dok je predviđeno za devojčice da promene kuću i porodicu kada se udaju, te se time investiranje u njihovom školovanju ne vidi kao povratna investicija.

Štoviše, rani brak teže pogađa devojčice od dečaka, iz činjenice što su očekivanja da žena uvek bude mlađa od muža u bračnoj vezi. Na ovaj način puno devojčica napušta školu pre svoje braće ili svojih muških vršnjaka.

²³Anketa e buxhetit të ekonomive familjare, 2017

- **Fenomen ranih brakova**

Rani brak predstavlja smetnju emancipacije mladih romske, aškalijske i egipćanske zajednice, šta je delovalo na napuštanje školovanja i na nizak nivo obrazovanja mladih ovih zajednica. U jednom od istraživanja obavljenog os strane The IdeasPartnership u 2017. godini u Kosovu Polju o fenomenu ranog braku,²⁴, proizlazi da je 53.57 % intervjuisanih ispitanike stupilo u brak sa manje od 18 godina. Ova neizbežnost je delovala na nizak broj onih koji se upisuju u srednjem i univerzitetskom obrazovanju. Ovo takođe potvrđuju podaci sakupljeni sa terena tokom realizacije ovog istraživanja, na osnovu kojih 99% ispitanika nije nastavilo sa školovanjem nakon braka.

Grafikom 3 – Brak ispod godišta od 18 godina podeljeni na osnovu pola kod romske, aškalijske i egipćanske zajednice u Kosovu Polju

- **Nedostatak samopouzdanja i bezbednosti u školi**

Od intervjuisanih učenici romske, aškalijske i egipćanske zajednice specifično traženo da govore o uvredama sa kojima se suočavaju na etničkom osnovu, boji kože ili na osnovu drugih razlika sa većinskom zajednicom. Iz odgovora učenika rezultira da je 3/4 intervjuisanih uvređena sa rečima kao što su “ciganin“ ili “gabelj”, ili su fizički napadnuti uglavnom od starijih koji pripadaju većinskoj zajednici. Napadi i uvrede ovih slučajeva se dogodile izvan prostorija škole, pa čak i izvan školskog dvorišta. Istraživanje takođe ukazuje da se takvi incidenti češće dešavaju u višim razredima osnovne škole, ili i u srednjim školama.

Nije bilo malo slučajeva kada su učenici uvređeni i od strane nastavnika. Jedan od roditelja u fokus grupi u Kosovu Polju kaže da je ispisao devojčicu iz škole u drugom razredu, usled lošeg ponašanja i negativnog psihološkog efekta učiteljice prema njoj u školi Selman Riza. Još jedan slučaj koji se odvojeno prijavljuje, ali u potpunoj saglasnosti izjava učenika i roditelja u selu Plemetina u Obiliću, nadovezuje se sa nastavnicom u školi PandeliSotiri u Obiliću koja je reagovala na neodgovarajuće ponašanje nekoliko aškalijskih učenika, gde im je rekla „*udarila bih vas, ali neću da prljam ruke jer ste svi znojavi*“.

²⁴Fenomeni i MartesavetëHershme në Komunitetet Romë, AshkalidheEgjiptiannëKomunën e FushëKosovës

Tokom intervjuisanja nastavnika primećuje se da većina njih smatra da slaba lična higijena, rano napuštanje školovanja, neinteresovanje od strane roditelja, su normalne okolnosti koje prate rome, aškalijske i egipćane, i što smatraju se kao njihove karakteristike. Ova činjenica je veoma zabrinjavajuća, te se nadovezuje na ostale aspekte diskriminacije učenika romske, aškalijske i egipćanske zajednice, koje se dešavaju na svakodnevnim osnovama bez ičijeg reagovanja, i čini veoma alarmantnu situaciju.

10.4 Problemi u učenju

- **Nedostatak osnova i zastoj u učenju uporedno sa vršnjacima**

Na osnovu podataka izveštaja procene predškolskog obrazovanja na Kosovu²⁵ objavljenog u novembru mesecu 2018 godine od strane projekta KEEN, 90.1% dece ili 24,308 od 26,977 dece uzrasta od 5 godina na Kosovu upisano je u pred-osnovnim razredima, i jedino 4.8% ili 6,760 dece uzrasta 0-4 godina od 139,961 upisano je u predškolskim razredima u akademskoj godini 2018/2019.

Od ove dece, jedino 357 dece romske, aškalijske i egipćanske zajednice je upisano u pred-osnovnim razredima. Mali nivou inkluzije dece romske, aškalijske i egipćanske zajednice u predškolskim i red-osnovnim razredima, je "preduslov" za stvaranje raskoraka u performansi i učenju među učenicima romske, aškalijske i egipćanske zajednice uporedno sa albanskim učenicima.

Na žalost, situacija se ne poboljšava na početku prvog razreda, zato što u većini slučajeva učenici romske, aškalijske i egipćanske zajednice, usled nedostatka podrške roditelja kod kuće i često usled neadekvatne podrške učitelja u ranim razredima, počinje i stvara se raskorak između njihove performanse i performanse učenika većinske zajednice.

²⁵Raporti vlerësues mbi edukimin para shkollor në Kosovë - Projekti KEEN

- **Ne dijagnostifikovani problemi vida, sluha, kao i ostale ograničene sposobnosti**

O broju i potrebama dece sa ograničenim sposobnostima na Kosovu²⁶, proizlazi da u većini slučajeva roditelji ne mogu dati tačan odgovor povodom nesposobnosti svoje dece. Nalazi ovog istraživanja ukazuju da se dodatna akademska podrška očekivanja za njihovu decu, vidi kao nešto od velike važnosti za uspeh njihove dece u školi.

dalje, sistematske doktorske kontrole koje bi trebale da prethode upisu u prvi razred, nisu obavljene za većinu rimske, aškalijske i egipćanske dece. Na ovaj način učitelji nalaze sebe u nepovoljnoj situaciji, gde im je nemoguće prilagođavanje tehnika i metodologija rada kako bi više uključili decu koja imaju problema sa vidom, sluhom ili problema sa učenjem ili nekom drugom određenom ograničenom sposobnost.

- **Problem učenja određenih predmeta**

Rezultati istraživanja na terenu teško ukazuju na određeni predmet koji je problematičniji od nekog drugog predmeta. međutim, primećeno je tokom intervjuisanja učenika, ali i od samih nastavnika, da predmeti koji sadrže teoriju predstavljaju malo više problema od predmeta koji sadrže više praktičnih aktivnosti.

3/4 intervjuisanih učenika je izjavila da u puno slučajeva imaju poteškoća u shvatanju instrukcija koje im daju nastavnici na albanskom jeziku, ali i na engleskom. Ovo iz razloga što nastavnici u većini slučajeva koriste standardizovani jezik, koji se veoma razlikuje od jezika kojim učenici govore kod kuće.

U nekoliko slučajeva nastavnici su podigli pitanje podržavanja učenika romske, aškalijske i egipćanske zajednice u predmetima fizičkog obrazovanja, muzičke kulture, kako putem dodatnih časova, tako putem programa centara za učenje. Ovo iz činjenice sto su u velikom broju učenici romske, aškalijske i egipćanske zajednice imali bolji uspeh od albanskih učenika za gore navedene predmete, izjavili su intervjuisani nastavnici.

- **Odsustvo sa školskih časova**

Fenomen velikog broja izostanaka je stalno pratio romske, aškalijske i egipćanske učenike. Što više, ovaj faktor je delovao na napuštanje školovanja velikog broja ovih učenika. U svim ostalim slučajevima, veliki broj izostanaka je ošteti njihov proces konsolidacije u nastavnom procesu, šta je doprinelo raskoraku između njih i albanskih ili srpskih učenika koji je stvoren nizak nivo uključenja u predškolskim ili pred-osnovnim razredima, kao i usled nedostatka podrške roditelja kod kuće.

Tokom intervjuisanja učenika po fokus grupama, nađeno je da najmanje 3/4 njih je imala neopravdana odsustva tokom prošle godine, u velikom borju. Štoviše, primećuje se da im nedostaje opravdanje za važnost neupisivanja neopravdanih izostanaka, gde smatraju izostanke ako nešto potpuno normalno.

Neki od razloga koji dovode do velikog broja izostanaka su zdravstveni problemi, porodični planovi koji se obavljaju neuzimanjem u obzir školovanje dece, bile to porodične posete ili letnji raspusti,

²⁶Ojačanje manjinskih zajednica na Kosovu putem obrazovanja, dijaloga za sveobuhvatnje u procesu odlučivanja – Projekat podržan od strane Austrijske agencije za razvoj (AAR), i sproveden od strane NVO Balkan Sunflowers Kosova, The IdeasPartnership, i PLAY.

nedostatak odeće i obuće, nedostatak transporta, ne napisani domaći zadaci, i strah raznih kazni od strane učitelja.

U velikom broju slučajeva kada su učenici izostajali na nekoliko dana, strah kazne od strane nastavnika ih je podstakao da u potpunosti napuste nastavu.

Sa druge strane, intervjuisani nastavnici su se žalili na veliki broj izostanaka od strane učenika ovih zajednica. Kao posledica toga, oni su se suočavali sa problemima primene njihovog programa, i na ovaj način pokušali da pruže dodatnu podršku učenicima koji su izostajali na nekoliko dana, oni su u nekoliko slučajeva smetali redovnim učenicima u nedostatku pažnje.

Nakon što su upitani povodom izostanaka njihove dece iz škole, roditelji izjavljuju nedostatak volje njihove dece, nedostatak njihove svesti u vezi važnosti školovanja njihove dece, planovi porodičnih poseta izvan gradova i sela u kojima žive, ne uzeći u obzir časove koji gube njihova deca, i tako dalje.

10.5 Diskriminacija

- **Od strane nastavnika: Podele u razredu, ponižavanje, nedostatak nege i pažnje**

U svim opštinama u kojima je obavljeni intervjuisanje u fokus grupama, izjavljuje se neadekvatan pristup nastavnika prema učenicima romske, aškalijske i egipćanske zajednice. Izveštaji o slučajevima maltretiranja od strane nastavnika raportirani su od strane roditelja i učenika romske, aškalijske i egipćanske zajednice u Obiliću i Kosovu Polju, opštinama koje su deo istraživanja. Međutim, puno slučajeva je dokumentirano i u ostalim opštinama i selima tokom godina.

Uznemiravanje i maltretiranje imaju različite oblike. U nekim slučajevima nastavnici ignorišu decu ovih zajednica, i odvijaju proces nastave gde ih malo uključuju ili ih uopšte ne uključuju. U ostalim slučajevima, nastavnici su ponizili učenike romske, aškalijske i egipćanske zajednice.

U svim slučajevima, nastavnicima je rečeno da im nedostaje nega i pažnja prema učenicima zajednica u procesu učenja. Ovaj nedostatak pažnje je raportiran i u nekoliko slučajeva sistematizacija učenika u redovima ili grupama unutar razreda. Međutim, u slučajnim posmatranjima u razredima omogućenim u Štimlje, Kosovo Polje i Obilić ovo nije primećeno u nijednom razredu koji je bio predmet kontrole.

- **Od strane njihovih vršnjaka: uznemiravanje, isključenje i ostali oblici bulizma**

3/4 intervjuisanih učenika je izjavila da su uznemiravani od strane svojih vršnjaka ili od starijih učenika u školi. U većini slučajeva, oni su vređani racističkim rečima i izrazima, i u retkim slučajevima su isključeni iz društva u raznim školskim aktivnostima kao i socijalnim aktivnostima unutar i izvan škole.

Jedan od intervjuisanih učenika iz Kosova Polja izjavljuje da iako se veoma dobro druži sa jednim drugom iz razreda koji je Albanac, ali nikada nisu posetili jedan drugog kod kuće, jer kaže da je ovo često između albanskih i aškalijskih vršnjaka.

U nekoliko slučajeva u Premetini, Obiliću, učenicima aškalsijske zajednice nije bio dozvoljeno da izađu na veliki odmor u hodniku ili u dvorištu škole, te su zatvoreni u učionicama od strane albanskih učenika kojima su pomogli nastavnici ili ostali albanski učenici koji su njihovi drugari iz razreda.

- **Uznemiravanje na putu do škole, ili od škole, kao i u školskom dvorištu**

Uznemiravanje, vređanje, isključenja, i zanemarivanje koje se obavlja nad romskim aškalijskim i egipćanskim učenicima u školi od strane nastavnika i ostalih učenika, nisu izolovani incidenti u školskom ambijentu.

U svim opštinama u kojima su organizovane fokus grupe sa učenicima, isti su izjavili da su najmanje jedanput bili uznemiravani putem do kuće do škole i od škole do kuće od strane slučajnih prolaznika koji su im dobacivali pogrdne i racističke reči. Što više, većina slučajeva konflikta između učenika se ne dešava u školskim prostorijama, već u dvorištu škole ili u ulici pored škole.

Vredi naglasiti da je u gimnaziji „HivziSylejmani” u Kosovu Polju, prošle godine identifikovano 5 slučajeva napuštanja školovanja od strane lokalne organizacije Balkan Sunflowers Kosovo, kao posledica uznemiravanja aškalijskih učenika u ovoj gimnaziji.

10.6 Jezik

- **Školovanje na drugom jeziku ne na maternjem (uglavnom romska zajednica)**

većina učenika romske zajednici u Prizrenu pohađa nastavu na Albanskom jeziku. U ovom aspektu, učenici mogu učiti romski jezik kao jedan od školskih predmeta. Nastavnici romskog jezika su veoma retki, i suočavaju se sa brojnim izazovima što se tiče knjiga i ostalog materijala za organizaciju nastave na ovom jeziku²⁷.

„Društvo nije investiralo u stvaranju uslova putem kojih bi se ostvarilo njihovo ustavno pravo za upotrebu jezika u svim nivoima, počevši od pred-osnovnog pa sve do univerzitetskog. Te prema tome smatram da su romi u ovom pogledu diskriminirani.“ Bexhet Shala, direktor Saveta za slobodu i zaštitu ljudskih prava

Preostali deo učenika zajednica, posebno romske zajednice, pohađaju školsku nastavu na srpskom jeziku i školama koje uglavnom funkcionišu na srpskom sistemu. U ovim školama nastava se odvija na srpskom jeziku, te se romski jezik ne pruča kao izborni predmet.

²⁷Gjuharome, gjuhamë e diskriminuarnëKosovë, članak o romskom jeziku na Slobodna Evropa

10.7 Pristup

- **Udaljenost i ostale poteškoće u pristupu u školi**

Osim gore elaborisanih faktora, u dugoj listi problema sa kojima se suočavaju učenici romske, aškalijske i egipćanske zajednice ulazi i fizičke prepreke koje se nadovezuju na njihov pristup školi. Udaljenost od škola proizlazi da je među glavnim poteškoćama koje su evidentirane intervjuisanjem fokus grupa obavljenog u 4 opštine. Lokalna organizacija The IdeasPartnership u Kosovu Polju je delimično pomogla u rešavanju ovog problema plaćanjem autobusa za prevoz učenika tokom zimskog perioda od Naselja 29 do dvorišta škole „Selman Riza”, i nazad.

Osim udaljenosti od škole, učenici romske, aškalijske i egipćanske zajednice, posebno u Kosovu Polju i Obiliću, suočavaju se sa ostalim poteškoćama na putu. Ulični spi, nedostatak uličnog osvetljenja, ne održavanje puta tokom zimske sezone od snega i leda, predstavljaju velike poteškoće u njihovom pristupu u školi.

Tokom raznih nadgledanja, organizovanih ili spontanih u školskim ambijentima u svim opštinama koje su bile deo ovog istraživanja, primećeno je da su unutrašnji ambijenti napunjeni raznim radovima koji predstavljaju istoriju i kulturu Albanaca na Kosovu. Nažalost, u nijednom slučaju nisu postavljeni radovi koji predstavljaju kulturu i istoriju romske, aškalijske i egipćanske zajednice na Kosovu i u svetu. Ovo takođe deluje na stvaranje neprijatnog ambijenta za ove učenike, i na jedan način deluje na njihovu kulturnu asimilaciju.

10. PREPORUKE

- Da se u osnovnom i nižem srednjem obrazovanju radi više sa učenicima ovih zajednica (putem dodatne i dopunske nastave), kako bi se poboljšao njihov uspeh i time bili u stanju da upišu voljeni smer i da budu uspešni tokom školovanja.
- Da se nastavnici fokusiraju na određene predmete i sposobnosti koje imaju učenici romske, aškalijske i egipćanske zajednice kako bi im se pružila
- Da MONT primeni zakonski okvir za funkcionisanje Nastavnih centara, naime Administrativno uputstvo br.19/2018 za Osnivanje i funkcionalizaciju Nastavnih centara.
- Da se lokalne institucije u saradnji sa nevladinim organizacijama funkcionalizuju Timove za prevenciju i reagovanje protiv napuštanja školovanja i neupisivanja u školi obezbeđivanjem učešća roditelja i zastupnika Nastavnih centara u ovim timovima.
- Da osoblje Nastavnih centara na sistematski način sakupe podatke i pokazatelje u vezi obrazovanih postignuća u školi dece romske, aškalijske i egipćanske zajednice sa ciljem nadgledanja rada nastavnika i ostalog školskog osoblja.
- Da osoblje Nastavnih centara na sistematski način sakupi podatke i da nadgledaju opštu bezbednost romske, aškalijske dece u školi, kako bi se sprečili i tretirali slučajevi vređanja, uznemiravanja i fizičkih napada.
- Da škole povećaju saradnju sa roditeljima i zajednicom kako bi se postigao veći uticaj na njih u podizanju svesti o važnosti obrazovanja njihove dece, kao i društveno uključenje.
- Kampanje podizanja svesti i informisanja za roditelje, kako bi im podigli svest o važnosti obrazovanja dece bez obzira na teške ekonomske uslove i da im ne prekidaju školovanje kako bi radili, prosili, ili radili kućne poslove.
- Da donatori i lokalne institucije podrže učenike i porodice u teškom socijalnom stanju sa školskim paketima i odeći i obući.
- Učitelji i nastavnici se trebaju trenirati kako bi bili informisani u vezi važnosti čuvanja različitosti, te i da imaju inkluzivan pristup za učenike ovih zajednica.
- Kampanje podizanja svesti za roditelje sa ciljem istrebljenje fenomena ranih brakova.
- Trodnevna nastava pomaže u izbegavanju angažovanja dece u radu i pruža im vremena i prostora da više budu sa učenicima u vezi bilo kakve poteškoće oni imaju sa učenjem.
- Organizacija RADC – Roma and Ashkali Documentation Center reportirala je da se na severnom delu Kosova, u srpskom sistemu obrazovanja ovog dela, romska zajednica tretira drugačije i da se sa njima ne radi na osnovu istog nastavnog plana i programa

kao sa srpskom decom u ovom delu. Preporučuje se da institucije Republike Kosova, naime inspektorijat za obrazovanje ode na terenu i proveri izveštaju organizacije RADC.

- Da se razviju razni programi ko-generisanja malih projekata unutar škole u kojima su uključena deca, bilo to pozorišne predstave, kreiranje kratkih dokumentarnih filmova, ili ostale aktivnosti u zajednici. Ovo bi pomoglo da se angažuju roditelji i da se više uključe tokom prezentacije ovih projekata i aktivnosti, a šta u sebi predstavlja promene u interesu školovanja njihove dece.
- Nastavnici i menadžment škola trebaju pohađati trening za usavršavanje u stvaranju škole bez racizma i ksenofobije. Bilo bi dobro da MONT i ODO u svakoj opštini sa mešovitim etničkim sadržajem angažuju u pružanju modula za treninge o borbi protiv racizma i ksenofobije u školama.

ROMA INTEGRATION 2020
Regional Cooperation Council